

Diskusijas „Dzimte? Dzimums?” kopsavilkums

2016.gada 11.martā J.Berlina auditorijā, LU Sociālo zinātņu fakultātē, notika starpdisciplīnu akadēmiskā diskusija „Dzimums? Dzimte?”.

Vienotas izpratnes veidošana par dzimumu līdztiesības jēdzieniem ir nepieciešama, lai efektīvi īstenotu pozitīvas izmaiņas sievietes un vīriešu vienlīdzīgu iespēju un tiesību jomā. Taču pēdējā laika diskusijas publiskajā telpā atklāj, ka vienota izpratne par dzimumu līdztiesības jēdzieniem nepastāv – nereti lietotie termini tiek pārprasti un izmantoti neatbilstošā veidā, kas veicina maldinošu uzskatu un attieksmju veidošanos, veicina aizspriedumu rašanos. Svarīgi izprast, ka kultūra, tradīcijas, sociālais un ekonomiskais konteksts veido indivīda priekšstatus un attieksmi par noteiktiem procesiem sabiedrībā. Līdzīgi, arī akadēmiskajās disciplīnās izpratne par sievietes un vīriešu vienlīdzīgām iespējām un tiesībām jeb dzimumu līdztiesību un tās nozīmi, laika gaitā ir mainījusies, un mainās joprojām. Un laikam līdzī – mainās arī šos fenomenus aprakstošie jēdzieni. Virkne akadēmisko disciplīnu ir devušas savu pienesumu dzimumu līdztiesības un ar to saistītās terminoloģijas attīstībā. Tādēļ šajā diskusijā dažādu disciplīnu eksperti skaidros jēdzienu interpretāciju un skatījumu filoloģijas, lingvistikas, tiesību zinātnes, pedagogijas, psiholoģijas, sociālās antropoloģijas, politoloģijas un komunikācijas zinātnēs, ar mērķi saprast – vai runājam „vienā valodā”?

1. panelis Jēdzienu interpretācija un skatījums filoloģijā, lingvistikā un tiesību zinātnē

Pasākuma un pirmās paneļdiskusijas moderators – Kristaps Petermanis, Dzimtes studiju maģistrs (Centrāleiropas Universitāte), Eiropas Dzimumu līdztiesības institūta starptautisko attiecību koordinators

1. Latvijas Universitātes Humanitāro Zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas profesore *Prof. Dr.philol. Ausma Cimdiņa*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvistikas un baltistikas nodaļa.

A.Cimdiņa prezentācijā „Tulkojot anglicismu „gender” latviski” skaidroja veidus, kā norit jēdzienu interpretācija un skatījums filoloģijā, lingvistikā un tiesību zinātnēs. A.Cimdiņa puda viedokli, ka galvenais jautājums ir par anglicisma „gender” tulkojumu latviešu valodā, nevis par paša jēdziena saturu. A.Cimdiņa skaidroja, ka galvenās tēmas, kuras vērts apspriest, ir par to, ko saka latviešu valodas izjūta; par to, ko saka latviešu valodas un terminoloģijas vārdnīcas; par to, ko saka anglicisma „gender” tulkošanas prakse un atveide citās valodās.

A.Cimdiņa skaidroja, ka anglicisms „gender” ir saistīts ar feminisma otrā viļņa teorētiskajām diskusijām, sekojoši, tas savu nozīmi iegūst „sex-gender” opozīcijas ietvaros un ir domāta cilvēka bioloģiskās dzimumpiederības („sex”) un sociāli konstruētas dzimumdiferences („gender”) nošķīrumam. A.Cimdiņa prezentācijā sniedza informāciju par to, kā atsevišķas personas un mediji ir lietojuši „gender” savā izpratnē, pejoratīvā (noniecinošā) nozīmē. Prezentāciju A.Cimdiņa noslēdza, paužot viedokli, ka, tulkojot „gender” latviski, vārds „dzimums” ir loģiskākā izvēle.

2. *Mg.transl. Jekaterina Čelnova*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Tulkošanas katedra.

J.Čelnova ir maģistra darba par dzimumu līdztiesības terminoloģiju izstrādes procesā, kurā pēta Eiropas Savienības normatīvos aktus. J.Čelnova izdara secinājumu, ka daži dzimumu līdztiesības termini ir nekonsekvēti pārtulkoti. Piemēram, „gender bias” tiek tulkots dažādos normatīvajos aktos gan kā „ar dzimumu saistīts aizspriedums”, gan kā “dalījums dzimumos”,

un arī “dzimumu aizspriedums”. „*Gender diversity*” tiek tulkots gan kā “dzimumu daudzveidība”, gan kā „dzimumu pārstāvētība”, sekojoši ir vērojama atšķirīga viena termina tulkošana. Galvenais avots, tulkojot ES normatīvos aktus, ir IATE datu bāze, taču arī tajā ne visi termini latviešu valodā jau ir tulkoti un tur pieejami. J.Čelnova pauž pārliecību, ka „dzimte” ir labākais tulkojums vārdam „*gender*”.

3. *Prof. Dr.habil.med. Māris Baltiņš*, Valsts valodas centra direktors.

M.Baltiņš savā prezentācijā skaidro jēdzienu nošķirumu no terminoloģijas teorijas un prakses viedokļa, konkrēti diskutējot par precīzu ideju atspoguļošanu ar valodas palīdzību. Skaidro, ka jauni apzīmējumi nepieciešami, ja rodas jaunas lietas vai parādības; ja būtiski mainās izpratne par kādu jautājumu; ja kādu iemeslu dēļ iepriekš lietotais termins neapmierina daļu lietotāju. Romāņu valodās pastāv atsevišķi vārdi dzimumam un dzimtei („*gender*” un „*sex*”), savukārt, piemēram, somugru valodās nav jēdziena par gramatisko dzimti. Risinājumi dažādās valodās ir dažādi, tādēļ nav nepieciešams vadīties pēc principa „ja angļu valodā ir divi vārdi, tad latviešu valodā arī vajag divus”.

4. *Dr.jur. Kristīne Krūma*, Rīgas Juridiskā augstskolas prorektore.

K.Krūma prezentācijā skaidro, ka jurisprudencē galvenais ir skatīties uz konkrēto dokumentu, institūciju un dokumenta mērķi, balstoties uz Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām principiem. Neatkarīgi no satura, ir jāvērtē dokumenta preambula, citi saistītie līgumi, saistošie līgumi, valstu prakse. Terminoloģija dažādās organizācijās var atšķirties, organizācijas var mainīt veidu, kā tiek dēvēta personu grupa. Bet juridiski, viss dokuments tiek skatīts kopumā. Piemēram, Stambulas konvencija¹ ir piemērs dokumentam, par kura terminiem pastāv diskusija, taču no juridiskās puses tas ir „kristālskaidrs”, ja dokuments tiek analizēts pēc Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām principiem. Taču Latvija jebkurā gadījumā var izvēlēties savu definīciju dažādiem konvencijā skatītajiem terminiem.

2.panelis. Jēdzienu interpretācija un skatījums pedagoģijā un psiholoģijā

Vada *Prof.Dr.art. Deniss Hanovs*, Rīgas Stradiņa Universitātes Komunikācijas studiju katedra

5. *Prof. Dr.psych. Ivars Austers*, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte, Psiholoģijas nodaļa.

Psiholoģijā netiek lietots „dzimte” vai „dženders”, jo vārds „dzimums” tiek skatīts gan bioloģiskā, gan psiholoģiskā nozīmē. Sievietēm biežāk ir labi rezultāti intelekta testos par valodas lietošanu, savukārt vīriešiem – telpiskās domāšanas testos. Matemātiskajā intelektā sievietes bieži jūtas stereotipa apdraudētas – „ja tagad no manis sagaida vājākas spējas, tad es no tā nobīšos un tā rezultāti patiešām būs sliktāki”. Norit iekšējs kategorizācijas process, kur no vienas puses persona jūt nepieciešamību attaisnot savu piederību grupai, attaisnot savu priekšstatu par sevi, kas mazina kognitīvo spēku un rezultātā sasniegums patiešām var būt sliktāks. Taču, ja sieviete sevi identificē pie inženieru grupas, tad rezultāts būs pozitīvs. Tādēļ sociālais konstruktīvisms ir vērojams visā sabiedrības dzīvē. Piemēram, Roršaha tests atklāj, kādā veidā cilvēki reaģē uz vienu vai otru ideju, notikumu vai personu. Un šajos konstruktos cilvēka bioloģiskajam dzimumam nav izšķiroša nozīme.

---

¹ Labklājības ministrijas vietne. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. <http://www.lm.gov.lv/text/2106>

6. *Dr.sc.admin. Andrejs Mūrnieks*, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes docents, biedrības "Latvijas Pedagogu dome" valdes priekšsēdētājs.

Skaidro kultūras kontekstu, terminus un to, kā tas izpaužas mācību līdzekļos skolās. Kādēļ uzmanības centrā nav reālas nevienlīdzības problēmas – piemēram, diskusija par sieviešu problēmām darba tirgū. Pauž uzskatu, ka, ja katrs klātesošais samestu pa vienam eiro kādai sievietei, kas viena audzina bērnus, diskusijai būtu lielāka jēga. Skaidro, ka pastāv trīs cilvēka programmējuma līmeņi. Individuālais – cilvēks savā veidā programmē sevi pats. Kultūras/kolektīvais – kas tiek iegūts socializējoties sabiedrībā. Universālais/vispārcilvēciskais – kur visi cilvēki ir atkarīgi no sava ķermeņa, no dabas, un tas, ka visiem ir apziņa un tie pārdzīvo līdzīgas eksistenciālas problēmas. Riski rodas pārspīlējot kāda no programmējuma līmeņu nozīmi. Individuālā līmeņa nozīmes pārspīlēšana rada pašizolācijas risku, kolektīvā līmeņa nozīmēs pārspīlēšana rada relatīvismu, kur pat dzimums ir sociāli konstruēts stereotipu kopums. Mūrnieks izsaka viedokli, ka nav jārunā „vienā valodā” vai jāveido „jauna terminoloģija”, skaidrojot, ka valoda ir varas līdzeklis. Pauž uztraukumu, ka „dzimums” un „dzimte” tiks izmantoti jaunas realitātes veidošanai. Noslēgumā A.Mūrnieks konstatē, ka dzimte ir lingvistiska kategorija, bet dzimums ir bioloģiski nosacīts fakts.

7. *Asoc.Prof. Dr.paed. Linda Daniela*, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte.

Prezentācijā Linda Daniela skaidroja „dzimtes” un „dzimuma” jēdzienu interpretāciju pedagoģijā. Pedagoģijas zinātne vēsturiski ir interesējusies par cilvēka sociālo daļu – vērtību veidošanos, zināšanu pieaugumu, ignorējot bioloģiskos aspektus. Rietumu kultūrā 15.gs. sāk veidoties izpratne par bērnību kā īpašu posmu cilvēka dzīvē, kas pamatojas bērna „nevainīguma” konceptā. Apgaismībā, 18.gs., veidojas pedagoģija. Sākotnēji izglītība bija domāta tikai privileģētajiem vīriešiem. Vēlāk izglītība bija domāta tikai vīriešiem. Vēlāk sievietes drīkstēja mācīties, bet pastāvēja uzskats, ka viņas tik un tā nebūtu spējīgas domāt par sabiedrības lietām un pat zaudētu reproductīvās spējas. Pastāvēja uzskats, ka izglītība paredzēta, lai sagatavotu personu noteiktu lomu izpildei, balstoties uz to, ka vīrieši domā par sabiedrības vajadzībām un spēj pieņemt loģiski pamatotus lēmumus, savukārt sievietes domā par personiskajām vajadzībām, morāli un emocijām. Vēlāk tika secināts, ka sievietēm izglītībā ir jāpievērš īpaša uzmanība un jānodrošina sievietēm labvēlīgi apstākļi (20.gadsimta 60.-70.gados), tādējādi mazinot vēsturiski pieņemtās lomas un veicinot līdzvērtīgas iespējas starp dzimumiem. 20.gadsimta 90.gados tika secināts, ka īpaši apstākļi ir jānodrošina vīriešiem, ņemot vērā viņu sliktos rezultātus izglītībā salīdzinājumā ar meitenēm. Meiteņu uzvedība ir kļuvusi par „zelta standartu”, bet zēni ir „defektīvas meitenes”. 2/3 no skolēniem speciālajā izglītībā ir zēni; 80% no skolēniem, kam ir emocionālas/uzvedības problēmas ir zēni; 2/3 no bērniem, kas „atbirst” no izglītības sistēmas ir zēni; Latvijā 56% sieviešu ir augstākajā izglītībā un vien 26% vīriešu.

3.panelis. **Jēdzienu interpretācija un skatījums Sociālajā antropoloģijā, politoloģijā un komunikācijā.**

Paneldiskusijas moderators – Dr.Phil. Ivars Neiders, Rīgas Stradiņa Universitāte, Humanitāro zinātņu katedra

8. *Mg.Phil. Ginta Vēja*, Rīgas Stradiņa Universitātes Humanitāro zinātņu katedras lektore

Latvijas šī brīža diskusiju kontekstā ir svarīgi saprast vēsturisko motivāciju „dzimuma” un „dzimtes” nošķirumam. Bioloģiskais determinisms nenorāda uz agresīvu nošķiršanu sieviešu lomai no vīriešu lomas. Piemēram, E.H.Klarks aicināja veikt apmācību atbilstoši katram dzimumam, ņemot vērā īpašo sieviešu ievainojamību, kas ir saistīta ar viņu reproduktīvā aparāta attīstību. „Lilija nav sliktāka par rozi, nedz arī ozols – pārāks par āboliņu: tomēr lilijas lieliskums ir viens, bet ozola – cits; un ozola derīgums nav āboliņa derīgums. Tā ir sliktā dārzkopība, kas tos visus audzē vienādi”. Ir iespējams konceptualizēt dzimumus atšķirīgi. Vārds „dzimte” vēl nepasargā no stereotipiem un aplamiem vispārinājumiem. Jēdzieni, kas tiek izmantoti akadēmiskā vidē, publiskajā telpā bieži vien gūst greizu izpratni, piemēram „dženderisms”.

9. *Asoc. Prof. Dr.sc.pol. Iveta Reinholde*, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte Politikas zinātnes nodaļas vadītāja.

No politikas zinātnes perspektīvas, Džons Loks aktīvi pauda publiskā un privātā iedalījumu, kas ietekmēja anglosakšu politikas tradīciju. Džons Loks secināja, ka mājsaimniecības galva (vīrietis) – pilsonis – ir aktīvs publiskajā telpā, kamēr sieviete un bērni – ir privātajā telpā. Viņa skaidrojums bija nepieciešamībā nodrošināt, ka privātā telpa ir brīva no valsts iejaukšanās. Mūsdienu politikas zinātnē „dzimtes vara” („*gender power*”) norāda uz asimetriskajām varas attiecībām starp sievietēm un vīriešiem. Feministiskās teorijas ir mainījušas politikas zinātni, jo dzimums ietekmē vēlēšanu aktivitāti un izvēles, ietekmē pat birokrātiju un tiesas. Aizvien vairāk rodas jauni termini un idejas dzimumu līdztiesības kontekstā, tādēļ nepieciešams vērst uzmanību to tulkojumam un skaidrošanai sabiedrībā.

10. *Dr.hist. Ineta Lipša*, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece, Biznesa augstskolas „Turība” Komunikācijas zinātņu katedras vadītāja.

Vēstures zinātnē tiek lietoti abi jēdzieni, taču tie tiek nošķirti. Dzimuma jēdzienu lieto bioloģiskā nozīmē. „Sociālais dzimums”, Lipšas prāt, ir dezorientējošs. Dzimte ir priekšstatu, normu un prakšu mijiedarbību kopums. Dzimte ir prakse, kas tiek darināta attiecībās. Piemēram, jaunie tēvi mūsdienās plaši rūpējas par saviem bērniem – tāda ir mūsdienu maskulinitāte, taču gadsimtu iepriekš maskulinitāte tika apliecināta, atrodoties krogā. Tāpēc var secināt, ka šīs normas mainās laikā, balstoties uz ideoloģijām, interesēm, sociālo un ekonomisko situāciju. „Dzimte” ir ikdienas atspoguļojums un nav nekas biedējošs. Kā pētniekam, Lipšai nešķiet, ka „dzimte” ir problemātisks koncepts. Mūsdienu publiskās diskusijas, kurās notiek plašs viedokļu konflikts, ir vērtējams pozitīvi, jo liecina par jomas aktualitāti.

11. *Mg.sc.soc. Marita Zitmane*, dzimumu līdztiesības eksperte, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte.

Apvienoto Nāciju Organizācijas veiktais pētījums liecina, ka sievietes veido vien 24% no visiem ziņu varoņiem. Vienīgās kategorijas, kurās sievietes kā ziņu subjekti, pārsniedz vīriešus ir mājsaimnieces un studentes. TV sievietes ir jaunākas, kā vīrieši. Mediju saturā dominē vīriešu virzīti stāsti, savukārt sievietes tiek izmantotas kā vizuālās ilustrācijas. Masu medijiem ir svarīga loma sabiedriskās domas procesa veidošanā. Mediju un dzimtes studijas („*media and gender studies*”) sākās līdz ar feminisma otro vilni, analizējot, kā mediji veido un ietekmē stereotipus. Tiek analizētas arī mediju organizācijas, kur redzams, ka pastāv izteikta dzimumu disproporcija mediju vadīšanā. Sociālie mediji – jauns drauds sievietēm.

Diskusijas noslēgumā tika secināts, ka Latvijā jautājumi par dzimumu līdztiesību un ar to saistīto terminoloģiju ir salīdzinoši nesens diskusiju temats. Latvijā sabiedrības priekšstati par dzimumu līdztiesību ir ļoti atšķirīgi. Saskaņā ar „Latvijas fakti” 2014.gadā veikto iedzīvotāju aptauju „Attieksme pret dzimumu līdztiesības jautājumiem sabiedrībā” 35% iedzīvotāju uzskata, ka jēdzienu ‘dzimumu līdztiesība’ vislabāk raksturo apgalvojums „Sievietēm un vīriešiem ir vienādas tiesības, bet dažādi pienākumi un atbildība”, 32% uzskata, ka šo jēdzienu vislabāk raksturo apgalvojums „Sievietēm un vīriešiem ir vienādas tiesības, pienākumi un atbildība”, savukārt 20% uzskata, ka „Sievietes un vīrieši ir atšķirīgi, tāpēc katram dzimumam ir savas tiesības, pienākumi un atbildība”.

Līdzīgi, arī akadēmiskajās disciplīnās izpratne par sieviešu un vīriešu vienlīdzīgām iespējām un tiesībām jeb dzimumu līdztiesību un tās nozīmi, laika gaitā ir mainījusies, un mainās joprojām. Un laikam līdzi – mainās arī šos fenomenus aprakstošie jēdzieni.

Vairāki ar dzimumu līdztiesību saistīti termini netiek lietoti latviešu valodā vai šķiet samāksloti vai nu tādēļ, ka nav citās valodās lietotu terminu latviskojumu, vai jēdzienu skaidrojums ir daudz šaurāks nekā valodās, kur diskusijas par tēmu notika ilgāku laiku. Interesanta parādība ir jaunu terminu un jēdzienu veidošanās, kurām nav sakņu akadēmiskos avotos, un nereti pretrunīgi. Diskusijas publiskajā telpā atklāj, ka nereti lietotie termini tiek pārprasti un izmantoti neatbilstošā veidā, kas veicina maldinošu uzskatu un attieksmju veidošanos, kā arī aizspriedumu rašanos.